O‘ZBEKISTONDA NAQD PULSIZ HISOB-KITOBLARNING RIVOJLANISHI VA IQTISODIY AHAMIYATI

Niyozmurodova Dilfuza Sarvar qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi,
E-mail:dilfuzaniyozmurodova@gmail.com
Jaxongir Xojiyev
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, (PhD) dotsent
E-mail: jaxongir.xojiyev@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda O‘zbekistonda naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimining rivojlanishi, uning iqtisodiyotdagi o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, elektron to‘lov tizimlari, bank kartalari, mobil banking va tezkor to‘lov xizmatlarining rivojlanishi tahlil qilingan. Naqd pulsiz hisob-kitoblarning iqtisodiy samaradorlikni oshirish, moliyaviy shaffoflikni ta’minlash va yashirin iqtisodiyotni qisqartirishdagi roli ko‘rib chiqilgan. Mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: naqd pulsiz hisob-kitoblar, moliya, bank tizimi, elektron to‘lovlar, raqamli iqtisodiyot, moliyaviy texnologiyalar, bank kartalari, iqtisodiy samaradorlik.

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi moliya tizimida ham muhim o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Xususan, naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimining kengayishi iqtisodiy munosabatlarni tezlashtirish, moliyaviy operatsiyalarni soddalashtirish va pul mablag‘larining harakatini samarali boshqarishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron to‘lov vositalaridan foydalanish nafaqat banklar faoliyatini takomillashtiradi, balki aholi va tadbirkorlik subyektlari uchun ham qulay imkoniyatlar yaratadi.

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda bank tizimini modernizatsiya qilish, zamonaviy to‘lov infratuzilmasini rivojlantirish va aholiga ko‘rsatilayotgan

moliyaviy xizmatlar sifatini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bank kartalari, mobil ilovalar, internet-banking va elektron to'lov tizimlarining keng tarqalishi naqd pulsiz hisob-kitoblar hajmining oshishiga xizmat qilmoqda.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, naqd pulsiz hisob-kitoblarning rivojlanishi mamlakat moliya tizimining barqarorligini mustahkamlash, iqtisodiy faoliyatning shaffofligini oshirish va zamonaviy moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishda muhim omil hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi O'zbekistonda naqd pulsiz hisob-kitoblarning rivojlanish holatini o'rganish, uning iqtisodiy ahamiyatini aniqlash hamda mavjud muammolarni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

NAQD PULSIZ HISOB-KITOBLARNING IQTISODIY MOHIYATI VA AHAMIYATI

Naqd pulsiz hisob-kitoblar — bu jismoniy va yuridik shaxslar o'rtasidagi pul majburiyatlarini naqd puldan foydalanmasdan, bank hisobvaraqlari va elektron to'lov vositalari orqali amalga oshirish jarayonidir. Bunday hisob-kitoblar zamonaviy moliya tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, iqtisodiy munosabatlarning samarali tashkil etilishiga xizmat qiladi.

Naqd pulsiz hisob-kitoblarning asosiy shakllariga bank kartalari orqali to'lovlar, bank o'tkazmalari, mobil banking, internet-banking, elektron hamyonlar va QR-kod orqali to'lovlar kiradi. Ushbu vositalar yordamida tovarlar va xizmatlar uchun haq to'lash, pul mablag'larini bir hisobvaraqdan boshqasiga o'tkazish hamda turli moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish mumkin.

Naqd pulsiz hisob-kitoblarning iqtisodiy ahamiyati bir nechta yo'nalishda namoyon bo'ladi. Birinchidan, ular pul mablag'larining harakatini tezlashtiradi. An'anaviy naqd pul operatsiyalariga nisbatan elektron to'lovlar vaqtni tejaydi va hisob-kitob jarayonlarini soddalashtiradi.

Ikkinchidan, naqd pulsiz hisob-kitoblar moliyaviy shaffoflikni oshiradi. Elektron shaklda amalga oshirilgan operatsiyalar tegishli tizimlarda qayd etiladi. Bu esa moliyaviy nazoratni kuchaytirish va iqtisodiy operatsiyalarni kuzatish imkonini

beradi. Uchinchidan, ushbu tizim bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi: aholi va tadbirkorlar masofadan turib moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirishi mumkin.

To‘rtinchidan, naqd pulsiz hisob-kitoblar iqtisodiyotda zamonaviy moliyaviy texnologiyalarning rivojlanishiga yordam beradi. Bu esa mamlakatning raqamli iqtisodiyotga o‘tish jarayonini tezlashtiradi.

O‘ZBEKISTONDA NAQD PULSIZ HISOB-KITOBLARNING RIVOJLANISH HOLATI

O‘zbekistonda naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimining rivojlanishi bank tizimidagi islohotlar va raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi bilan chambarchas bog‘liq. So‘nggi yillarda bank kartalari sonining ko‘payishi, to‘lov terminallari tarmog‘ining kengayishi va mobil bank xizmatlarining rivojlanishi elektron to‘lovlardan foydalanish imkoniyatlarini oshirdi.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan to‘lov tizimlarini rivojlantirish, banklararo hisob-kitoblarni takomillashtirish va zamonaviy to‘lov infratuzilmasini shakllantirish bo‘yicha ishlar amalga oshirilmoqda. 2019-yilda qabul qilingan “To‘lovlar va to‘lov tizimlari to‘g‘risida”gi Qonun to‘lov xizmatlari va tizimlarining huquqiy asoslarini belgilashda muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda mamlakatda bank plastik kartalari, mobil banking va internet-banking, elektron hamyonlar, QR-kod orqali to‘lovlar, banklararo elektron pul o‘tkazmalari hamda tezkor to‘lov tizimlari keng qo‘llanilmoqda.

Markaziy bankning statistik materiallarida banklararo to‘lov tizimi, hisob-kitob kliring tizimi va tezkor to‘lov tizimi orqali amalga oshirilgan operatsiyalar to‘g‘risidagi ma’lumotlar keltiriladi. Ushbu ma’lumotlar mamlakatda elektron hisob-kitoblar infratuzilmasi rivojlanib borayotganini ko‘rsatadi.

Ayniqsa, tezkor to‘lov tizimining 24/7 rejimida ishlashi banklararo hisob-kitoblarni amalga oshirishda muhim qulaylik yaratadi. Bu tizim moliyaviy operatsiyalarni tezkor bajarish va mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini oshirishga yordam beradi.

NAQD PULSIZ HISOB-KITOBLARNING IQTISODIY SAMARADORLIGI

Naqd pulsiz hisob-kitoblarning rivojlanishi mamlakat iqtisodiyotiga bir qator ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Eng avvalo, elektron to‘lovlar iqtisodiy operatsiyalarni amalga oshirish xarajatlarini kamaytiradi. Naqd pulni saqlash, tashish, sanash va qayta ishlash bilan bog‘liq xarajatlar qisqaradi. Bu esa banklar va tadbirkorlik subyektlari faoliyatining samaradorligini oshiradi. Shuningdek, naqd pulsiz hisob-kitoblar yashirin iqtisodiyotni qisqartirishda muhim vosita hisoblanadi. Elektron shaklda amalga oshirilgan to‘lovlarning qayd etilishi iqtisodiy operatsiyalarning shaffofligini oshiradi. Natijada soliq tushumlarini nazorat qilish va moliyaviy intizomni mustahkamlash imkoniyatlari kengayadi. Naqd pulsiz to‘lovlar aholining kundalik hayotida ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, kommunal xizmatlar, transport, savdo va boshqa xizmatlar uchun to‘lovlarni mobil ilovalar orqali amalga oshirish vaqtni tejaydi va moliyaviy xizmatlardan foydalanishni osonlashtiradi.

Tadbirkorlik subyektlari uchun elektron to‘lovlar mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish, savdo jarayonlarini tezlashtirish va tushumlarni nazorat qilish imkonini beradi. Bundan tashqari, naqd pulsiz hisob-kitoblarning rivojlanishi moliyaviy inklyuziyani kengaytiradi. Moliyaviy inklyuziya — aholining turli qatlamlari uchun moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatining mavjudligidir.

NAQD PULSIZ HISOB-KITOBLAR TIZIMIDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

Naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimi rivojlanayotgan bo‘lsa-da, ushbu sohada ayrim muammolar mavjud. Birinchi muammo — hududlar o‘rtasida raqamli infratuzilmaning bir xil rivojlanmaganligidir. Ayrim hududlarda internet sifati va elektron to‘lov vositalaridan foydalanish imkoniyatlari cheklangan bo‘lishi mumkin.

Ikkinchi muammo — aholining moliyaviy va raqamli savodxonligi yetarli darajada emasligidir. Ayrim fuqarolar elektron to‘lov tizimlaridan foydalanish tartibini yaxshi bilmaydi yoki xavfsizlik bilan bog‘liq xavotirlar sababli ulardan foydalanishga ehtiyotkorlik bilan yondashadi.

Uchinchi muammo — kiberxavfsizlik bilan bog‘liq xavflardir. Elektron to‘lovlar rivojlanishi bilan firibgarlik, shaxsiy ma’lumotlarning noqonuniy qo‘lga kiritilishi va boshqa xavflar yuzaga kelishi mumkin.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun hududlarda internet va raqamli to‘lov infratuzilmasini rivojlantirish, aholi va yoshlar o‘rtasida moliyaviy savodxonlikni oshirish, elektron to‘lov tizimlarida kiberxavfsizlik choralarini kuchaytirish, bank mobil ilovalarining qulayligini takomillashtirish, tadbirkorlik subyektlarini elektron to‘lovlardan foydalanishga rag‘batlantirish hamda statistik ma’lumotlarning ochiqligini kengaytirish maqsadga muvofiq.

Ushbu chora-tadbirlarning amalga oshirilishi naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimining samaradorligini oshirish va mamlakat moliya tizimining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, naqd pulsiz hisob-kitoblar zamonaviy moliya tizimining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, mamlakat iqtisodiyotining raqamlashtirilishi va moliyaviy munosabatlarning takomillashuvida katta ahamiyatga ega. O‘zbekistonda elektron to‘lov tizimlari, bank kartalari, mobil banking va tezkor to‘lov xizmatlarining rivojlanishi naqd pulsiz hisob-kitoblardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Ushbu jarayon iqtisodiy operatsiyalarni tezlashtirish, moliyaviy shaffoflikni oshirish, tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilashga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, raqamli infratuzilmani rivojlantirish, moliyaviy savodxonlikni oshirish va kiberxavfsizlikni ta’minlash ushbu sohaning ustuvor vazifalari hisoblanadi. Kelgusida naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimini yanada takomillashtirish O‘zbekiston moliya tizimining samaradorligini oshirish, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va raqamli iqtisodiyotning rivojlanishiga muhim hissa qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “To‘lovlar va to‘lov tizimlari to‘g‘risida”gi Qonuni. 2019-yil 1-noyabr, O‘RQ-578-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining 2020-yil 15-fevraldagi 3/12-son qarori. “O‘zbekiston Respublikasida naqd pulsiz hisob-kitoblar to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”.
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Statistik byulleten, 2025-yil.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy veb-sayti:https://cbu.uz
5. O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi:https://lex.uz